

15 МИТТЄВОСТЕЙ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Переднє слово

Минуло 80 років з часу героїчних і трагічних подій, коли у 1938-1939 роках на Закарпатті постала автономна, а згодом і незалежна Карпатська Україна. Для закарпатських українців це мало вирішальне значення в їхній майбутній долі, яка від цього часу вже була запрограмована і на весь світ заявлена, — на возз'єднання з рештою України.

На жаль, угорська окупація та радянський тоталітаризм робили все для того, щоб пам'ять про Карпатську Україну була викорінена чи спотворена. Тому багато історичних фактів, документів, свідчень для нас досі є невідомими. По крупинках щороку нам стає дедалі більше відомо про цю визначну подію у житті української нації. Однак до повного прояснення загальної картини ще далеко. До того ж нам бракує

МАНІФЕСТ**УРЯДУ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ
ДО ВСІХ ГРОМАДЯН КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ****Ми, Уряд Карпатської Русі,**

ВКУ ВЕЛИКО-БЕРКАША, ШО ВСТАНОВИМ ОСТАТОЧНІ ГРАНИЦІ ДНІВ 2 АРСТОВАДА 1938 Р. У ВІДН. НАЗВАНИ В ПИРОЧКОЮ

Карпатською Україною,

ЗВЕРТАЄМОСЯ В ЦЮ ВИСОЧАЙШУ ХВИЛИНУ З ГАРЩИМ ЗАКЛИКОМ ДО ВАС, БРАТТИ І СЕСТРИ,

ВІДРАДИТИ СПІВОНОВИЧІ НАШИХ ГОРОДІВ УЖГОРОДУ І МУКАЧЕВА ВІД КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ, ІЕ ЗРА-
МЕННИ НАШОУ БАТЬКОВИЩИНІ, АЛЕ В ЦІЙ ВЕЛИКОЇ ХВИЛИНІ НАМІТАЄМО ТЕ, ШО МОЖЕМО ТІМ НАШОУ РАНИ ЗДОБИТИ
УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНУ САМОСТІЙНІСТЬ. ЦІЙ ВЕЛИКОЇ УДАІ, ШО СТРЕБИ НАС, НЕ ЗАНИМАЙ НАШОІ ВОЛІ СПОВИТИ
ТЕ ВЕЛИКІ ЗАВДАННЯ, ЯКІ ОЩЕ ПОСТАВИЛА ПЕРЕД НАМИ ІСТОРИЯ.СІРЛОТИ НОВОГО СТАВУ РИЕН, СТОЛИЩО НАШОУ КРАЇНИ ПЕРЕНЕСИМО З ЗАРАНОГО УЖГОРОДУ ДО ХУСТУ,
ДО ТОГО МІСТА, В ЯКОМУ 21. СРЕНЯ 1918 РОКУ ПРОГОЛОСИЛИ МЕНЬШЕ ВАЖАНІ НАШОІ САМОСТІЙНОСТІ.МИ РИШИЛИ ВЕРТИСЯ ЗА ІСТОРИЧНОЮ УРІД ВОЛОШІ НАШОУ ОБЛАСНОЮ, ОДНАК ДО САМОСТІЙНОСТІ ПЕРЕНЕ-
СЕНОЇ КРАЇНИ.ЛЕК ВАМИ ДОДІТЬ АГЕНТИ ЧУЖОЇ ІНТЕРЕСІВ, ШО ЗАСТРАШУЮТЬ, ВАС, ШО ЯК БА НАШІ ОБЛАСНІ ЗЕМЛІ
НЕ ЗМОЖАЮ ЖИТИ, БО НЕ БУДЕ З ЧОГО ЖИТИ І НА ЧІМ ПРАКТИЧНО ТА ТАКЕ ТЕРИТОРІЯ МОЖЕ ЛІШЕ ВАШ ВОРОГ,
ШО ХОТІВ БІИ ПІДЧИНИТИ ЦЮ НАШУ ЗЕМЛЮ ІМАНОВАНОМУ ТЕК ФАЛЬШИВЦЮ ДЕРЖАВЦЮ, ШО СВОБОДУ ЗАРА-
ДИ НАШІ ПРАДІВІ МІСТА, ХОЧ БІ ТІ МІСТА НЕЛОТРЕБИ, НЕ НЕ ПРИНОСІТЬ ІМ НИЧОЇ КОРИСТІ.ВИ ПОКЛИНЕ ЦІЕ ЗНАТИ, ШО НАШІ ВОРОГИ ХОТІЛИ ЗАБРАТИ ВСІ СКАРБИ НАШОЇ ЗЕМЛІ, ЯКІ ЗАВЕЩАЛИ
НАМ КУРАЄ ЖИТТЯ.ДО РОЗВІДКИ НАШОЇ КРАЇНИ НАШОЮ ЗАБЕЗПЕЧЕНІ УСЛУБИ, ТОЮТО КАПИТАЛ І ПРАВИДИ СНАМ, ШО ДОПОМО-
ЮТЬ ВАШІЙ ВЛАДІ НОВІСТИ ВАС ДО КРАШОЇ БУДУЧНОСТІ.НАША САМОСТІЙНА ДЕРЖАВА ДАС НАМ НЕ ТІЛЬКИ КУЛЬТУРНІ І ПОЛІТИЧНУ СВОБОДУ, АЛЕ І ЗАКРЕПІНЕННЄ
ТАКОЇ ДЛЯ ВСІХ НАС ДІВ І ПРАВД. МЕНЕ ЦЬОГО РОКУ ПРИСТОПНО ДО БІДУВАНИ НОВИЄ ДІВІ І ЗАКРЕПІНЄ-
ЗАКРЕПІАМО ВАС РІСЬ, СВЕДОКІ БРАТТИ І СЕСТЕР, ШОБ ВИ В ПОЧАТКАХ НАШОЇ САМОСТІЙНОСТІ ПОКАЗАЛИ СЕБЕ
ЦІЛИМИ СВОБОДИ І ДОКАЗАЛИ ВЛАДІ В РОЗВІДКІ НАШОЇ ДЕРЖАВИ.ХАК ПРОДАДУТЬ ВСІЯ РЕЛІГІОНІ, ЄЗІКОВІ І КЛАСОВІ СПОРИ, ШО ПІ ДО СЛОГОДНІ ВИКЛИКУВАМ МІЖ НАМИ
ВОРОГИ НАШОГО НАРОДУ.Єдність вашого народу, спокій і порядок стануть найважливішою запорукою скорого
розвитку вашої держави.ІСТОРИЯ ПРИКАЄ ПРАВДУ ТІМ, ШО ВІКЮТЬ ЗА НЕІ ПОСТІЙНО. ТОМУ ПОСТІЙНО І МИ ЗА СВОЮ ПРАВДУ,
ДЛЯ ВСІХ НАШИХ ДАЛЬШИХ ДІВ, ЯКІ МИ ВІДПРИЄМО У ВИКОНАННЄ НАШИХ ОБОВ'ЯЗКІВ, ОБЧОВОЮ ТЕРПЛОГО МО-
РАЛЬНОГО ОПЕРІЯ НАСЛЕДНИЄ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ І ВСЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.

Боже нам допоможи сповинти наш відповідальний труд!

Ужгород, 3. XII. 1938.

Д-р Августин Волюшин в. р.

Президиум - секретар.

Маніфест уряду

не тільки першоджерел, а й документальних та художніх творів, фільмів, програм про незалежну українську державу за Карпатами.

Ця книжка складається з публікацій у пресі, в яких автор акцентує увагу на маловідомих фактах, що стосуються людей і подій того часу. Вони дають змогу опукліше побачити певні ситуації та процеси в Карпатській Україні. У нашому виданні надрукована і перша п'єса про карпатських січовиків «Останнє танго в Хусті», прем'єра якої з успіхом відбулася в Закарпатському обласному театрі драми і комедії 14 березня 2019 року.

НЕВИКОНАНІ ОБІЦЯНКИ ПРЕЗИДЕНТА МАГАРИКА. ЧЕШКО-УКРАЇНСЬКА ДРАМА 1939 РОКУ

Українцям з чехами довелося жити у двох державах — Австро-Угорській імперії та Чехословацькій Республіці (1918-1939). Інтереси українців та чехів під габсбурзьким пануванням в основному збігалися. Обидва народи вели національно-визвольну боротьбу, що зумовлювало контакти між провідниками інтелігенції.

Ситуація змінилася, коли до новоствореної Чехословацької держави була додана українська етнічна територія під назвою «Підкарпатська Русь». Інтереси панівної державної нації — чехів почали дедалі більше суперечити цілям словаків та українців, які прагнули самодостатнього розвитку. Врешті-решт під впливом зовнішніх чинників це призвело до розпа-

ду Чехословаччини, що обернулося трагедією для всіх трьох народів.

Обнадійливий початок

Коли стало зрозуміло, що Австро-Угорщина розпадається, народи імперії взялись облаштовувати свою долю на переговорах із переможцями Першої світової війни. Найактивнішими у цьому процесі були чехи, чиї провідники — Томаш Масарик та Едвард Бенеш (майбутній міністр закордонних справ ЧСР) показали себе блискучими дипломатами. Антанта велику увагу приділяла майбутньому устрою повоєнної Європи, тож пріоритет надавала такому планові, який забезпечив би стабільність та незворотність облаштування європейського дому. (Франція остерігалася, що Австро-Угорщина знову утворить спілку з Німеччиною і запрагне реваншу. Тому вирішили роздробити Габсбурзьку імперію на національні кавалки).

Напочатку Т. Масарик стояв за створення чехословацької держави тільки

з чехів та словаків. Чеські політики сподівалися, що російська царська армія перейде Карпати і займе Закарпаття, таким чином ЧСР матиме спільні кордони з Росією. Але ситуація склалася по-іншому, і проблема Закарпаття вигулькнула знову. За таких обставин Масарик вирішив за краще приєднати край до Чехословаччини. За його планом Закарпаття мало відіграти неабияку геополітичну роль у міжвоєнній Центральній Європі.

Річ у тому, що Угорщина у результаті програшу в Першій світовій війні втратила більшу частину своєї території, яка відійшла до Чехословаччини, Румунії та Югославії. Побоюючись угорського реваншизму, ці три країни уклали між собою оборонний союз, так звану Малу Антанту. Але виникла серйозна проблема — Чехословаччина не межувала з Румунією та Югославією, що значно затруднювало взаємодопомогу при можливих конфліктних ситуаціях.

Вихід було знайдено: Закарпаття, котре прагнуло будь-що відірватися від Угорщини, прилучається до Чехословаччини, і Мала Антанта забезпечена спільними кордонами. Але, щоби цей план реалізувати, треба було ще заручитися підтримкою закарпатців. А це зробити виявилось не легко, адже, за свідченням Августина Волошина, місцеве населення мало що тоді знало про чехів.

Що більше, Національні ради закарпатських українців у 1918 році в Любовні, Сваляві, Сиготі, Ясінях, а також Всенародні збори в Хусті 21 січня 1919 року висловилися за приєднання краю до України, яка була найближча релігійно, мовно та культурно.

Натомість Томаш Масарик, який перебував у США, нав'язував активні контакти з емігрантами із Закарпаття, яких там було кілька сотень тисяч. Для переговорів була створена Американська Народна Рада русинів, яку очолив д-р Григорій

Жаткович. Основною її метою було за всяку ціну відірвати край від Угорщини. Майбутню долю Угорської Русі можна було вирішувати, за словами Г. Жатковича, лише у двох напрямках — приєднання до української чи чехословацької федерації.

Основними вимогами при приєднанні до Чехословаччини були дві — автономія краю та об'єднання в один територіальний округ усіх закарпатських українців. На обидва запити Т. Масарик відповів позитивно: «Якщо русини рішать приєднатися до ЧСР, вони будуть творити автономний штат. Границі будуть так встановлені, що русини будуть вдоволені».

На жаль, недосвідченість Г. Жатковича як політика призвела до того, що договір про умови приєднання Закарпаття до Чехословаччини не було укладено письмово. Цей діяч мав необмежене довір'я до Т. Масарика та Е. Бенеша й вірив їм

НОВА СВОБОДА

Український незалежний щоденник

ІМЕНУВАННЯ НОВОЇ ВЛАДИ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Прага, 1. грудня.

Пане Предсіднику влади Підкарпатської Русі

Монсеньоре Волошині!

Принявши демісію цієї чехословацької влади, авіаційно Вас в уряді предсідника влади Підкарпатської Русі.

Сирові.

Др Гаха.

Прага, 1. грудня.

Монсеньоре Волошин,

іменую Вас предсідником влади Підкарпатської Русі.

Одночасно іменую членом цієї влади пана посла Юліана-Ревая.

Сирові.

Др Гаха.

Прага, 1. XII. 1938.

Пане после Ревай,

принявши демісію цієї чехословацької влади, авіаційно Вас в уряді міністра Підкарпатської Русі.

Сирові.

Др Гаха.

Прага, 1. XII. 1938.

Пане после Ревай,

іменую Вас членом влади Підкарпатської Русі.

Сирові.

Др Гаха.

Чехи про премера Карпатської України

«Наша Лета» 27. 11. в першому статті п. н. «Хто є Волошин і чому ось він?», «Влада не повинна бути ніщо інше, як о. л.-р. А. Волошин. Український народ Підкарпаття повинен мати свого лідера і свого президента. Цей лідер не повинен бути нічим іншим, як о. л.-р. А. Волошин».

Ваша нова влада і свої сили, що закликає. Хлопчик не повинен, треба виступити все слово в своєму першому виступі. Прем'єр Волошин повинен бути урядовим лідером, все слово повинен. Всього він є Урядовим лідером і президентом в імені «Влада» і «Влада» Габсбургів. Та він, напевно, урядом не має власної думки — лише регулятор влади. Він є в імені членом конференції прийняв багатий журналіст і журналіст, як і в імені членом журналіст, щоб переконатися про несправність влади, що їх попередня влада не могла зробити. І він знову відіграв першого президента. Напевно його президент — влада повинна бути відповідною влади. Він — в імені свого статті «Наша Лета» — не повинен бути журналістом Підкарпаття!

Нема релігійних переслідувань

(Прага, 3. XII.) Міністр Карпатської України Юрій Ревай віддав його в уряді в імені президента «Влада» Інформативний Бюро і в імені свого статті: «Влада повинна бути ніщо інше, як о. л.-р. А. Волошин. Український народ Підкарпаття повинен мати свого лідера і свого президента. Цей лідер не повинен бути нічим іншим, як о. л.-р. А. Волошин».

Що ж виступити зброєю своїм голосом, то в його імені він право виступити в імені влади України. Національний Рад, не повинен бути нічим іншим, як о. л.-р. А. Волошин.

Зміна

(Хуст, 4. 12.) Отверго троїм прокла, що прокла інформативний Бюро і в імені свого статті: «Влада повинна бути ніщо інше, як о. л.-р. А. Волошин. Український народ Підкарпаття повинен мати свого лідера і свого президента. Цей лідер не повинен бути нічим іншим, як о. л.-р. А. Волошин».

У імені свого статті: «Влада повинна бути ніщо інше, як о. л.-р. А. Волошин. Український народ Підкарпаття повинен мати свого лідера і свого президента. Цей лідер не повинен бути нічим іншим, як о. л.-р. А. Волошин».

У імені свого статті: «Влада повинна бути ніщо інше, як о. л.-р. А. Волошин. Український народ Підкарпаття повинен мати свого лідера і свого президента. Цей лідер не повинен бути нічим іншим, як о. л.-р. А. Волошин».

Та в імені свого статті: «Влада повинна бути ніщо інше, як о. л.-р. А. Волошин. Український народ Підкарпаття повинен мати свого лідера і свого президента. Цей лідер не повинен бути нічим іншим, як о. л.-р. А. Волошин».

Та в імені свого статті: «Влада повинна бути ніщо інше, як о. л.-р. А. Волошин. Український народ Підкарпаття повинен мати свого лідера і свого президента. Цей лідер не повинен бути нічим іншим, як о. л.-р. А. Волошин».

Та в імені свого статті: «Влада повинна бути ніщо інше, як о. л.-р. А. Волошин. Український народ Підкарпаття повинен мати свого лідера і свого президента. Цей лідер не повинен бути нічим іншим, як о. л.-р. А. Волошин».

Щоденник Карпатської України
«Нова свобода»

на слово. Але згодом мусив визнати, що «чехи нас обманули».

Міжвоєнні протиріччя

Від моменту об'єднання в одній державі інтереси українців та чехів почали розходитися. Конституція ЧСР у 1920 році була ухвалена без участі закарпатців. Це дало урядовцям змогу самовільно змінити в ній постанови Сен-Жерменського договору про автономію краю, що обмежувало компетенцію крайового губернатора і законодавчу владу Сойму.

Більше того, розпорядженням уряду від 2 квітня 1920 року виконавчу владу на Закарпатті передано віце-губернаторові, на посаду якого призначали чехів. Постать губернатора в Підкарпатській Русі стала чисто символічною. Про щедро обіцяну автономію довелося забути. На знак протесту Григорій Жаткович у 1921 році пішов у відставку з посади губернатора.

Чеська влада мотивувала свої дії тим, що «русини не є зрілими до автономії». На що американські закарпатці, які були головною рушійною силою приєднання краю до Праги, влучно відповіли: «Якщо русини були зрілими для приєднання до ЧСР, то вони досить зрілі і для автономії».

Не виконав Т. Масарик і другу свою обіцянку — об'єднати до купи усю етнографічну територію закарпатських русинів. Попри те, що цього прагнула й Паризька мирна конференція. Але чеська делегація робила усе можливе, щоби кордони між Закарпаттям та Словаччиною були визначені по річці Уж. Таким чином Пряшівщину, яку населяли русини-українці, відривали від Підкарпатської Русі. Для цього Е. Бенеш не гребував ніякими засобами: чи то свідомий обман закарпатської делегації, чи сфальшовані етнічні карти, які подавали на розгляд Мирної конференції.

Більше того, він усіма силами прагнув, щоб рішення про кордон між Словаччиною і Закарпаттям ухвалили саме в Парижі, хоча це було внутрішньою справою ЧСР. Таким чином можна було звалити всю вину на міжнародних експертів і виправдатися перед Г. Жатковичем за недотримання обіцянки. Коли в цілковитій таємності та в повному невіданні закарпатців справу було полагоджено без них, Е. Бенеш повідомив Г. Жатковичу, що Мирна конференція має намір встановити словацько-український кордон по річці Уж.

Григорій Жаткович негайно виїхав до Парижа, де висловив протести чехам, бо головною умовою злуки з ЧСР було те, що «русини не будуть розділені на дві або більше частин». Едвард Бенеш пообіцяв, що цей кордон буде тимчасовим. Тепер цей «тимчасовий» кордон уже став державним між Києвом та Братиславою. Очевидно, чеські політики передчували, що рано чи пізно Закарпаття возз'єднаєть-

ся з рештою українських земель, а тому скористалися моментом, щоби збільшити свою територію за наш рахунок.

Ще цинічніше відірвали від Закарпаття 2 тисячі квадратних кілометрів разом з містом Сиготом на Мараморощині та приєднали їх до Румунії. Орган чехословацького прем'єр-міністра «Народні Лісти» з цього приводу відверто заявив: «Хоч населення Марамороського Сиготу і його околиць є руське, буде передане Румунії як дар нашого уряду». Ось таким способом Е. Бенеш «об'єднував» українців у Чехословаччині.

Не виконавши двох чільних вимог приєднання Закарпаття до ЧСР, уряд уже із самого початку запрограмував конфлікт між Прагою та Ужгородом. Додаткове напруження у стосунки українців і чехів вносило й традиційне чеське москвофільство. Побоюючись зміцнення українства у краї, що неодмінно привело б до наповнення декларованої автономії реальним

змістом, чеські політики стали підтримувати русофільство, яке розпалили на Закарпатті емігранти з Росії.

Словосполучення «українська іредента» не сходило зі шпальт празьких газет. Складалася парадоксальна ситуація, коли українцем стало легше бути в Празі, де працювало багато українських інституцій, ніж на Закарпатті, де проживав основний контингент українців. Під час переписів населення не хотіли записувати закарпатців українцями, хоча і Т. Масарик, і Е. Бенеш, і провідні чеські науковці не мали сумніву в їхній українськості. Але політичні інтереси стояли вище. Адже приналежність до українського народу неодмінно ставила питання про майбутню долю Закарпаття.

Усіма силами чехи підтримували московфільську орієнтацію, яка була покликана побороти українство або хоча би знесилити його. На тлі цих постійних політичних протистоянь тривало зубожін-

ня основної маси закарпатців. Бідність, голод, убогість стали основною темою репортажів закордонних кореспондентів з Підкарпатської Русі.

Українська молодь, яка отримала освіту вже за Чехословаччини, зіткнулася з проблемою працевлаштування. Адже усі державні посади зайняли чехи, котрі привозили собі з батьківщини навіть чешок-покоївок. Для закарпатського інтелігента відкритими залишалися тільки вчителювання та священицтво, куди чехи не потикалися, бо не знали мови. Все це розпалювало античеські настрої навіть серед освічених людей. Стало зрозуміло, що невирішення основного питання — автономії — може спричинити для чехів куди гірші наслідки, ніж сама автономія.

Трагічна розв'язка

Але проблема автономії постала на порядок денний лише тоді, коли Чехословаччину залихоманило. Мюнхенська угода 1938 року завдала серйоз-

ного удару по міцності пражської влади. Чехія втратила значну частину території, яку населяли німці. Підняли голови словаки, вимагаючи федерації, і закарпатці, котрі домагалися автономії. Прага нарешті пішла на поступки, й перший автономний уряд Підкарпатської Русі був проголошений.

За давньою чеською звичкою основні портфелі та посада прем'єр-міністра дісталася москвофілам. Проте цей уряд правив недовго. Через два тижні прем'єр-міністра Андрія Бродія звинуватили у шпигунстві на користь Угорщини і засадили до буцегарні. Чехи, які стільки років плекали москвофілів, були шоковані зрадою своїх вихованців. Це стало поворотним пунктом у їхньому ставленні до українства.

27 жовтня 1938 року прем'єр-міністром Карпатської України був призначений свідомий українець, авторитетний політичний діяч отець Августин Волошин. Про українську іреденту, якою преса лякала два десятиліття, відразу забули.